

erat Salmanna, factus per Gedeonem *Judic.* viii, 2, et *Isaiah.* lxxxi, 12. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Rufinus, Theodoretus, Rupertus, Albertus, Hugo et alii passim. Sensus ergo est, q. d. Sicut Gedeon occidit Salmanna idololatram, hostem populi Dei; ita et Salmanna cadet Israel, ob idola quae coluit in Bethel.

Nota primo: *Salmanna* quem occidit Gedeon scribitur per *tsade*, hic vero *Salmanna* scribitur per *sein*: unde hunc esse diversum ab illo contendit Lyranus cum Chaldeo, qui proinde *Salmanna* hic accipitur ut nomen, non proprium, sed appellativum significans *paciferum*, idemque quod Salmom. Sic enim Turcarum Imperator vocatus est Solymanus, id est Salomon: utrumque enim nomen ab eadem radice *סלמ* *salam*, id est pacificus fuit, deducitur. Unde vertunt: *Sicut vastari solet pacificus per insidias belli*, vel *ab insidiatore in bello*; sic vastabitur Israel. Verum auctores jam citati asserunt unanimitur hunc *Salmanna* esse eundem cum illo quem occidit Gedeon, idque mox clarius patebit. Nec obstat quod hic per *sein*, ille per *tsade*, scribitur: quia haec due litterae vicine sunt et commutabiles; utraque enim includitur *ש*, licet illud in *tsade* reddito t. roboretur et duret, idemque valeat quod *s*.

Nota secundo: Pro qui *judicavit Baal*, hebraice est una vox *אֲרֵבֶל* *arbel*, quod varie a variis explicatur. Primo, Chaldaeus et Lyranus, uti jam dixi, vertunt *insidias vel insidiatorem*, a radice *אָרַב* *arab*, id est insidiatus est. Secundo, alii censent esse nomen proprium principis, vel urbis, de qua I *Machab.* ix, 2, dicitur: «Castra posuerunt in Masaloth, quae est in Arbellis,» huncque dant sensum: Sicut Salman, id est Salmansar, 4 anno Hosee regis Israel, vastavit urbem Arbel crudelissimo, ita ut infantes coram matribus, et matres coram infantibus collideret: sic Deus vastabit Israel et Samariam. Licet enim haec historia in Scriptura non narretur, tamen tempore Osee erat apud omnes vulgata et celebris. Porro rubis hae dicta est *Arbel*, aut ab *אָרַב* *arba*, id est quatuor, et *אֵל*, id est Deus, vel *fortis*, quod in ea celebres extarent et colerentur quatuor dii, vel quatuor heroes; sicut dicta est *Cariat arbe*, id est civitas quatuor, scilicet Gigantum, *Josue* xi 45, aut ab *אֵל* *arab*, id est insidiatus est, et *אֵל*, id est Deus, vel Deo. Ita Arias, Valabius et Marinus in *Lexico*. Syrus pro *Arbel* legit *Il*, vel *El*, id est Deus, unde vertit: *Sicut vastatio Salmanna de domo El in die praeteriti*.

Verum dico *Arbel* idem esse per crasin quod *Ierobaal* (ut vertunt Septuaginta; unde perperam in Computensibus aequae ac in Arabico utroque legitur *Ierobaam*, pro *Ierobaal*), id est Gedeon. Ita auctores jam citati. Audi S. Hieronymum: *Arbel tidipsum significat quod Ierobaal, sed breviori descriptione sermonis; Arbel enim idem est quod Iigitor, vel Iudex Dei, puta Baal: idem significat Ierobaal: רֹב רֹב* enim idem est quod Iigificavit,

contendit, judicavit: *Baal*, est deus suus. Ex eo enim quod Gedeon judicavit, id est damnavit, et infirmum convicit esse Baal, dum ejus aram evertit, dictus est Ierubbaal, dicente Joas pater Gedeonis: «Ulciscatur se deo de Baal (si est deus) qui suffodit aram ejus,» *Jud.* vi, 31. Rursus Gedeon dicitur *Arbel*, id est insidiator Dei: quia deum Baal clanculum noctu per insidias evertit (1).

MATRIS SUPER FILIOS AFRICA. — Queres, unde hoc petium? Respondet S. Hieronymus scriptum esse *Judic.* viii: «Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua.» Verum id non reperitur *Judic.* viii, sed I *Reg.* xv, 33; sunt enim verba Samuelis ad Agag regem Amalec, cum eum occidi mandaret. Lapsus ergo memoria videtur S. Hieronymus. Dico ergo id in libro *Judicum* et historia Gedeonis non narrari, reipsa tamen accidisse, uti hic asseritur: nimirum fuit tantus pavor, consternatio et confusio in castris Madian, dum Gedeon et socii ejus clangenter tubis trecentis, et faces trecentas ardentes ostentarent, ut vulgaria Madianitarum in sese invicem conversis, vel

(1) Hebraicum exemplar sic habet: *Sicut vastavit Salmann domum Arbel in die praeteriti*. Qua in lectione Samar bellus imperator et deus praeparatur; domus vero Arbel locus et populus cui bellum illatum est. Quod autem quidam ad Salmannam referunt, quem primo Osee fuit. Ea regis Israel anno, Arbelam trans Jordanem crudelissimo vastasse dicunt, ita si temporum ratio pateret, inquit Paulus de Palaeo, facile nomen similitudo admitteret; namque Salman, et Salmannar, ut hebraice vocatur, ejusdem hominis nomina esse nihil prohibet.

Salmannar (ut hoc loco doceret Osee) crudelissima vastavit urbem Arbellis, matres et filios occidendo; ita ait vastandum Israel. Sed cum haec historia non habetur in S. Scriptura, ideo S. Hieronymus haec verba Osee transtulit ad historiam Gedeonis. Recentiores interpret philosophique, coll. II *Reg.* xvii, 3, *Salmann* per apocopen pro Salmannar regis Assyrii nomine scriptam, *domus Arbel* vero haud diversam arbitrantur ab Arbelis urbe Galilaeae superioris in tribu Nephthali sita; cuius mentio facta est I *Machab.* iv, 2. «Minatur ergo, ut scribit Beza, mulier, locis montis terrae Israeliticae eadem quae prius ab hostibus passa fuerat Arbel, tempore belli notissimo tunc, quo hostis Assyrius in regnum Israeliticum irrupit, rempente sibi tributarium fecit.» Et revera, cum vates hic usque ad Ezechiam Juda regem, manus suam propheticam fuerit exsecutus, fieri potuit, ut hoc vaticinium in illo primo Osee anno, quo Arbel vastata est, ederet, et vates praesenti, et adhuc in oculis sermoneque omnium recenti imagine timentium chalem proponeret.

Quomodo vero sint illa Arbel, quae hoc loco commemorantur? Plurimum, inquit Maurer, cogitant de urbe Assyriae. Sed pro altera urbe primam arguit q. d. quod *כִּיב* *beit*, *domus*, vocabulum carum tantum urium oppidorumque nominibus saepe reperitur, in quibus hebraice aut aramaice loquebantur. Denique, non est verisimile stragem tam longinquam, q. d. Arbelorum in Assyria fuisse, Judaeis, rerum exterarum experientioribus et parum quoque curiosis, a vate exempli causa proponi potuisse. Contra si statuis, sermonem esse de Arbelis Galilaeae, exemplum ex propitio petium ad audientium animos non potuit non efficac esse.

festinatione et trepidatione fugientium, matres cum filiis allicerent, Ita Ribera, Emmanuel, Mariana et alii.

13. SIC FECIT (id est faciet) vobis Bethel. — q. d. Sic vos punient et cedant non tam hostes Assyrii, quam Bethel, id est peccata a vobis commissa, puta idola adorata in Bethel, sicut Salmanna punitus et cecus est a Beth Arbel, id est a domo et exercitu Gedeonis. In Hebraeo est elegans paronomasia, et anthesis inter *Beth Arbel* et *Bethel*, q. d. Sicut cecidit et prostravit Madianitas idololatrias *Beth Arbel*, id est domus Gedeonis, qui fuit *rub*, id est iudex et vindex *El*, id est dei falsi, puta Baal; ita cedet vos *Bethel*, id est do-

mus Dei veri, quam vos violastis et fecistis *Bethel*, id est domum idoli: propter sacrilegia enim commissa in Bethel exsindemini. Unde subdit:

A FACIE MALITIE NEQUITIARUM VESTRARUM. — id est propter pessimas nequitas vestras, quibus polluitis Bethel, id est domum Dei. Haec de causa ait Isaias cap. xxxi, 9: «Dixit Dominus, cuius ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.» Vide ibi dicta.

Simili elegantia et tropo Isaias Jerusalem vocat *Ariel*, in eaque voce varie ludit cap. xxxi, 1 et 2, dicens: «Vae Ariel, Ariel! civitas quam expugnavit David, etc. Et circumvallabo Ariel, etc. Et erit mihi quasi Ariel.»

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Inlicitus Deus, et in os injicitur Israeli amorem et beneficia a se et fugiter praestita, ut ostendat ejus ingratitude, quod a se ad vitulos aversos dixerit. Puer, inquit, Israel, et dilexi eum: et ex Aegypto vocavi filium meum. Et ego quasi nutritus Ephraim, et portabam eos in brachiis meis. In funiculis Adam trabam eos, in vinculis charitatis. Quocirca ingrato captivitate et iram intental, quam tamen tua misericordia temperat, ut ei reddam in partem sponteant. Ab hac clade exiit Judam, quia ipse fidelis a parte Dei stetit cum sanctis Levitis (1).

1. Sicut mane transit, pertransiit rex Israel. Quia puer Israel, et dilexi eum: et ex Aegypto vocavi filium meum. 2. Vocaverunt eos, sic aberunt a facie eorum: Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant. 3. Et ego quasi nutritus Ephraim, portabam eos in brachiis meis: et nescierunt quod curarem eos. 4. In funiculis Adam trabam eos, in vinculis charitatis: et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum: et declinavi ad eum ut vinceretur. 5. Non revertetur in terram Aegypti, et Assur ipse rex ejus: quoniam noluerunt converteri. 6. Cepit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus, et comedet capita eorum. 7. Et populus meus pendebit ad reditum meum: jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. 8. Quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel? Quomodo dabo te sicut Adama, ponam te ut Seboim? Converteris est in me cor meum, pariter conturbata est penitudo mea. 9. Non faciam furorē ire meae: non convertar ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ego, et non homo: in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem. 10. Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet: quia ipse rugiet, et formidabit filii maris. 11. Et avolabunt quasi avis ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et collocabo eos in domibus suis dicit Dominus. 12. Circumdedit me in negatione Ephraim, et in dolo domus Israel; Juda utem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis.

(1) Ea oratio habita videtur, quo tempore res Israelitarum ad finem vergebant, de causa, quod vates intimo commiserationis affectu moveatur erga civem, utpote brevi ultima passuros.

Primo, Deus Israelitis beneficiorum absumum exprobrat, primo, eductus fuit populus ex Aegypto, et ad cultum Dei vocatus, sed aversus et conversus ad idololatriam, 1, 2; secundo, deductus fuit per desertum, ex amore et proinde, sed non agnovit, 3; tertio, cumulus fuit beneficiorum charitatis, libertatis et comensus, sed noluit converteri, 4, 5.

Secundo, comminatur supplicia beneficiorum opposita, primo, populus non revertetur in Aegyptum, sed in Assyriam migrabit, 5; secundo, dura patietur ab hostibus, a quibus terram vastandam praedixit, 6; tertio, frustra invocato Dei auxilio, deducetur captivus, 7. Tertio, mitigationem vindictae promittit, primo, delibet Deus interse veritatem et misericordiam, 8; secundo, decernit non penitus perdere populum, 9; tertio, promittit beneficia cum conversione sub finem mundi, 10, 11 (vers. 12 melius referretur ad cap. xii).

1. SICUT MANE TRANSIT, PERTRANSIT REX ISRAEL. — Chaldaeus, Arias, Pagninus et Vatablus haec verba referunt ad finem praecedentis capitis, quia eo pertinere videntur. Verum Noster, Septuaginta et passim veteres Graeci et Latini ad haece verba inchoant caput undecimum. Hebraice est, *in aurora* (vel *instar aurorae*): α enim, id est *in*, saepe sumitur pro β , id est *instar, sicut* plane excisus est rex Israel, q. d. Sub initium regni Hosae rex Israel cum Samaria et regno exciaderetur ab Assyriis. Comparat Hosae aurora, quia sicut aurora medium quid est inter noctem et diem, lucem et tenebras, estque post noctem initium diei et lucis; ita post longas aerumnas et spoliationes, quas Israel sustinuerat ab Assyriis, sub Hosae rege respiravit, et in spem melioris sortis se erexit, praesertim cum Saa rex Aegypti videretur illi opitulaturus: sed haec spes velociter instar aurorae, sole oriente et auroram fogante, pertransiit et evanescit. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Ruffinus, Theodoretus et Theophylactus. Simili modo Israelis regem comparavit spuma cap. praeced. vers. 7, cum ait: « Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae. » Ibi pro *transire fecit* in Hebraeo est idem verbum quod hic, scilicet α *idne*, quod, ut ibi dixi, varie exponi potest.

Secundo, S. Cyrillus per mane accipit experectionem Dei ad videlicet, qui ante dissimulans peccata Israelis, dormire videbatur: « Cum, inquit Cyrillus, Deus nondum peccata aliquorum punire, dormire dicitur, ut ait Jeremias: Ne, inquit, sis, Domine, tanquam somno dormiens, aut tanquam vir non potens salvare; et David: Surge, Domine. Et alias videns auxilium Domini: Surrexit, inquit, tanquam dormiens. Mane itaque vocat hic tempus ipsius velut evigilationis in eos: mane enim solemus evigilare. » Verum prior sensus et allusio est aptior: mane enim hic tribuitur regi pertransenti, non Deo evigilanti: quantum hoc cum illo conjunctum est. Ideo enim rex mane pertransiit et excisus est, quia Deus in ejus excidium evigilavit.

Tertio, nonnulli ex eo quod sequitur: « Ex Aegypto vocavi filium meum, » id est Christum, ut explicat S. Matthaeus cap. II, 13, haec omnia de Christo ad litteram accipiunt, q. d. Christus in mundo nascetur quasi aurora, sed et cito transibit aurora: post tres enim predicationis annos rediit ad Patrem. Ergo, o Israelite, venientem studioso excipite, ejusque tempus diligenter observate. Ego enim vos, quasi Abrahae amici mei filios, dilexi, ideoque ex Aegypto vocavi filium meum, ut vos ejus presentia, doctrina et gratia frueremini.

Verum ad Hosae regem haec pertinere ad litteram, non ad Christum, patet ex eo quod ait: « Pertransiit rex Israel. » Idem patebit ex sequentibus: toto enim capite agitur de judicio et excidio Israelis. Unde moraliter disce reges terrenos simi-

les esse aurora, quae aurea videtur, sed mox evanescit: eorum enim « vita » est quasi « vapor, » ut ait S. Jacobus, *epist.* cap. IV: « ad modicum parens; » vapor, inquam, aurea quadam honoris regiaeque pompa luce perfusus. Somnia sunt hominum regna, ideoque merito in somnis a Nabuchodonosore, Chaldaeorum, Persarum, Graecorum et Romanorum imperia visa sunt, *Daniel*. II. Quid ergo sunt dignitates, status et sceptra? nonne aureus quidam nubium color, temporis momento evanescentes?

QUA PUER ISRAEL, ET DILEXI EUM. — Vox quia more Hebraeo redundat, uti dixi cap. X, 17; unde Leo Hebraeus vertit: *Quando Israel adhuc puer erat, dilexit eum, cum scilicet in Aegypto degeret, et quasi oriretur crederetque populus Israel, essetque parvus, imbellis, ignorans, afflictiis quasi puer, ex tunc dilexi eum, curaque ejus egi, et quasi puerum per Mosen inde liberavi et eduxi.* Ita S. Hieronymus, Vatablus et alii (1).

Secundo tamen, α quia proprie ut causale accipi potest, q. d. Quia Israel in Aegypto erat puer tenellus, sui impos, se regere impotens, neglectus ab omnibus, ab Aegyptiis oppressus et neci destinatus, opisque indigus: haec de causa eum dilexi, et enutrivit quasi mater. Solet enim puerorum parvitas, imbecillitas et pericula, matres allicere ad eorum amorem et curam. Ita Theophylactus.

Adde, « dilexi eum, » quia « puer » erat, quod esset filius Jacobi patriarchae, quem puerum, mox in utero adhuc existenter dilexi, dicens *Malachi*, I, 2: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui. » Et *Genesis*, XXV, 23: « Major servit minori, » puta Esau Jacobo, nimirum Idumaei servit Jacobi, id est Israelitis. Sicut ergo Jacobum puerum, ita et filium ejus Israelem puerum dilexi. Denique α quia connectit haec praecedentibus, q. d. Rex Israel cum suo populo transiit, id est brevi transiit et interibit, quia Israel, quem a puero dilexi, ex Aegypto eduxi, alii et nutriti ut mater, hinc mox dilectioni et beneficiis ingratus et rebellis, me sprevit, et ad Baalim declinavit.

ET EX AEGYPTO VOCAVI FILIUM MEUM. — « Et, » id est *ideoque*, q. d. Quia Israel puerum dilexi, ideoque eum quasi filium meum, ex Aegypto servitute per Mosen evocavi et eduxi. Ita Septuaginta et Chaldaei, qui vertunt: *Ex Aegypto vocavi filios ejus, id est filium meum*, tamen hoc in re idem est *quod filios ejus*: filii enim Israelis erant filii Dei; et quia Israel, ut ait S. Hieronymus, « singulariter dicitur, sed pluraliter intelligitur, » utpote populus:

(1) Equidem ut homines, ita republicae aetates habent, inquit Drusius. Cf. cap. II, 5, 17; *Jerem.* II, 2; *Ezech.* XVI, 4; et supra cap. VII, 9. Populus israeliticus ratione ortus, progressus et durationis cum homine comparatus, in prima quasi aetate sua in Aegypto ex paucis patribus in populum crevit, donec in terram Chanaan perducus rempublicam ibi constitueret. (Rosenmüller.)

forte etiam Septuaginta et Chaldaei pro *teni* legerunt α *banau*, id est filios ejus, uti opinatur Maldonatus in *Math.* II, 13. Porro populum suum Deus vocat « filium, » dicens *Exodi* IV, 22: « Filii meus primogenitus Israel. » Et: « Dimitte filium meum ut serviat mihi. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Arias, Vatablus hic, Jansenius, Maldonatus, Barradius, et alii in *Math.* II, 13. Et patet ex his quae hic antecedunt et sequuntur: haec enim spectant populum Israel. Hic enim dicitur filius Dei primogenitus, quia dilectus ab eo fuit ut primogenitus, et solus primo electus ex omnibus gentibus, ut esset Dei peculium, respublica, regnum, sacerdotium.

Dices: Quomodo ergo S. Matthaeus, cap. II, 13, ait hoc Osee oraculum impletum esse in Christo puero, cum ex Aegypto revocatus est in terram Israel? Iustius apostata, teste S. Hieronymo, hoc objicit Christianis, ut S. Matthaeum vel falsitatis, vel insulitiae argueret. Respondet primo, Jansenius in *Math.* II, id impletum esse in Christo per accommodationem, quia quod dictum est de populo Israel, recte Christo quasi simili aptari et accommodari potest: perinde atque si quis de filio qui patri perichorus est, diceret:

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Verum hoc liberius dicitur, et pene temerario, inquit Suarez loco mox citando: nec enim prophetae impleri dicuntur, nisi cum eveniunt ea quae per eas prophetata sunt. Quare aliud est accommodari, vel aptari Scripturam, aliud cum impleri. Igitur prophetae proprie impleri dici nequit, nisi cum fit quod ipsa in sensu vel litterali, vel allegorico futurum praedicit, uti docent communiter interpretes.

Secundo, Eusebius, lib. IX *Demonstr. Evang.* cap. IV, Lyranus et Dionysius censent hunc locum ad litteram intelligi de Christo. Verum ex antecedentibus et sequentibus patet hic agi de populo Israel. Dices duplicem hic esse sensum litteralem, unum de populo, alterum de Christo: ita Prado, Proemio in *Ezech.* sect. VIII et IX. Respondeo id minus congrue dici, tum quia caetera non spectant Christum, sed populum: in sensu enim litterali omnia et singula congruere debent rei de qua agitur; secus est in allegorico; tum quia populus Israel fuit typus Christi. Ergo ad litteram sermo est de populo, typico de Christo; sensus enim litteralis non est typicus, sed typici figura et imago: populus enim Israel exsulans in Aegypto, Christi ibidem exsulaturus figura fuit, sicut nunc corpus mysticum Ecclesiae, corporis naturalis Christi figura est.

Tertio ergo, melius dicemus ad litteram hanc sententiam impletam esse in populo Israel per Mosen educto ex Aegypto, allegorice vero et typice in Christo puero reducto ex Aegypto: licet autem hic sensus sit allegoricus, tamen est pro-

litterali dignior, potior et magis intentus a Spiritu Sancto: populus enim Israel in hoc reditu ex Aegypto gessit typum Christi, praesertim quia Christus illius populi fuit pars et propago, eaque nobilissima. Haec de causa ait, *filium meum*, non *filios meos*, ut denotet Christum. Neque hoc mirum aut novum est: nam magis nova et insolens videntur allegoria, qua Sina et Sion, item Sara et Agar significant duo Testamenta, vetus et novum, uti explicat Apostolus *Galat.* IV, 24. Ita S. Hieronymus, Ribera et alii initio citati, ac S. Chrysostomus et Theophylactus in cap. II *Math.*, atque Franciscus Suarez, III part. *Quaest.* XXXVII, art. 4, disp. 7, sect. 1; et Gabriel Vasquez, I part. *Quaest.* I, art. 10, disp. 14, cap. IV (1).

Objicit Osiander in cap. II *Math.*: Fieri nequit ut populus Israel innumerabilis, unus hominis sit figura: ergo in sensu allegorico hic locus nequit accipi de Christo. Respondeo negando antecedens. Si enim unus homo potest representare totum populum ex se generandum, uti Patriarcha; sicut de Jacob et Esau dicitur Rebecca matri, *Genesis*, XXV: « Duo gentes sunt in utero tuo, » etc., vel sibi perichorus est, inter totum regnum; cur vice versa unus populus unum ho-

(1) Memorati dignum est, quod scripsit Dr. Lud. Jos. Uhlard, in *Annot. historico-criticae in Hosaeum*, part. X, Tubingae, 1794, pag. 14 et seqq. — Tertia sententia quae inter duas extremas (primam, locum nostrum *litteraliter* de Christo explicantem, et alteram statementem, locum nostrum Christo tantum accommodari per Evangelicam) media est eorum (et ipsius Uhlardi), qui vaticinium nostrum *litteraliter* de Israele, mystice vero, et quidem ex *intentione Spiritus Sancti*, de Christo agere statuunt. Habet namque *liber Scripturae* hoc spectate, quod Deus ejus auctor non tantum utitur *vocibus* ad aliquod significandum, sed etiam *rebus*, per voces significatis, ad significandas res alias. A significatione quae vocem est, accipitur sensus *litteralis* vel *historicus*; a significatione vero quae verum est, accipitur sensus *mysticus*. Sensus *litteralis* in loco Hosaeo respicit populum Israeliticum, sed qui typum, adeoque mystice simul Christum immit; quem interpretandi rationem ipsimet *Judei* in multis locis admittunt. Fatentur ipsi, multa ex. gr. de *Davidis* ejusque regno dici, quae pertinent ad *Messiam*, — multa quae de *liberatione populi Dei* dicuntur, *historice* quidem et *litteraliter* de gestis in veteri Testamento intelligenda esse, quo simul ad *Messiam* tempora referenda sint. Ut ergo *Hosaeus*, vel *Spiritus Sanctus* saltem per *Hosaeum* sub typo educationis Israelitarum ex Aegypto simili indicatum voluit mysterium *Christum* evocantem *Messiam* ex Aegypto: sic *Matthaeus* eodem Spiritu Sancto ductu verba *Prophetae* eo restitit. — Neque per haec sententiam *duplicem* unius dicti sensus statuitur. Aliud enim est *pinnes sensus ejusdem generis* sub *litterales* statueri; aliud vero *dicere generis*: *litteralem*, qui ex Spiritu Sancti intentione *immediate* per ipsa verba *Scripturae* insinuat, et *mysticum*, qui non proxime per ipsa verba, sed per *ex* *re* veritas designata Spiritu Sancto intenditur. Potest etiam *sensus Scripturae* revera dici *unicus* tantum, si vocem sensus accipiat in significato *litterale* pro omni eo quod a Spiritu Sancto intenditur. Sic nostro loco reapse *unus* est sensus *litteralis*, sed *ita impletus*, in typo *primus*, deinde in *antitypo*. Vile etiam Maldonatus in *Comment. in quatuor Evangelist.* ad *Math.* II, 13; et Saucium ad *1os.* XI, 4.

mirem, quasi patriarcham et regem, ac præsertim Christum Dominum, representare non possit? Ita Patres passim et Doctores. Porro qua ratione populus Israel fuerit figura Christi peregrinantis in Ægypto, et inde redeuntis, fusc explicat Rupertus in locum citatum *Matth. II*.

Ex hoc loco ostendit S. Hieronymus quædam non haberi in Versione Septuaginta que habentur in Hebræo, ideoque se novam ex Hebræo versione nondum edidisse, idque et obtractantibus objicit: « Qui, ait, detrahunt nostram translationem, videant Scripturam de qua Evangelista hoc testimonium sumpserit, et interpretatus est de Domino Salvatore, quando de Ægypto reductus est in terram Israel: et cum invenire non quiverint, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare narces, digitis conprecare. »

2. VOCABERUNT EOS (ex Ægypto et idololatria Moses, Aaron aliique Prophete, ut eos ad avitum Dei cultum reducerent; sed ipsi loci) sic (id est adeo et toties vocati et invitati) ABIERUNT A FACIE EORUM — id est obverterunt eis terga, euntes ad Baalim. Unde plane vertunt Septuaginta: *Sicut vocavi eos, ita abierunt a facie mea*; Hebræi enim sæpe subaudiunt voculam *sicut*, et similes, quasi dicant: Uti ego eos vocavi, ita ipsi impudentes averterunt se a me: quanta fuit me benignitas et assiduitas in vocando, tanta fuit eorum durities et contumacia in resistendo, et respuendo meam vocationem. Ita Chaldaeus, Cyrillus, Hieronymus et alii. Potest secundo sic accipi *propterea*, q. d. Quia ego vocavi eos toties, propterea abierunt, uti solent facere pueri pertervi et refractarii, qui eo quod vocentur a parentibus, ut hoc illudve faciant, idcirco rebelles avertunt faciem et abeunt, qua expositione significatur Israelis major plenaque obduratio et perveracitas. Sic Hebræum כן *ken*, id est *sic*, sumitur pro כִּי *aliqui*, id est *super sic*, hoc est *propterea*. *Psalm. LX, 9*: « Misericordiam et veritatem ejus quis requiret? sic (id est propterea, idcirco) psalmodiam dicam nomini tuo. » *Joan. IV, 6*: « Jesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic (id est idcirco, quia scilicet fatigatus) super fontem, » uti exponunt Toletanus et Maldonatus *ibidem*. Sic enim vulgo dicimus: « Venit fessus, et ita (id est adeo) condesit. » Quin et Cicero, *IV Tuscul.*: « Sic, inquit (id est idcirco), tot simul virtutes, continentie, gravitatis, justitie, fidei defecerunt. »

Aliter Arias: Vocaverunt, ait, id est invocaverunt Israelite eos, scilicet deos gentium: « sicut abierunt, » videlicet ut non tantum eos invocarent, sed et his sacrificarent. Unde sequitur: « Baalim immolabant. » Abierunt, inquam, « a facie, » id est ante faciem, « eorum, » uti solet grex ovium ante faciem pastoris, populus ante Episcopum, milites ante ducem, illi ante parentes. Verum de diis gentium nulla hic precessit mentio.

BAALIM (id est diis gentium, puta idolis, nimirum vitulo aureo. *Exod. xxxii, 4*, et Beelphe-

gor, sive Priapo. *Numer. xxv, 1*) IMMOLABANT. — Quia enim Deus primarius Chaldeoerum, Tyriorum, Carthaginiensium, etc. erat Baal, vel Bel, sive Belus; hinc quoslibet deos vocabatur *Baalim* in plurali.

3. ET EGO QUASI NUTRITUS EPHRAIM, PORTABAM EOS IN BRACHIIS MEIS. — Legit Interpres זרעונו *zeronai*, id est in *brachiis meis*: jam addito *pro* legit זרעונו *zeronai*, id est *brachiis ejus*. *Pro nutritus* hebraice est זרעונו *zirgallai*, quod Rabbinii, Vatablus, Arias et alii hebraizantes dicunt poni pro זרעונו *zirgallai*, id est incedere fidei, in pedes erexi, ambulare docui, pedetentim deduxi, uti faciunt nutrices, dum infantes deducunt docentque incedere. Unde vertunt: *Ego Ephraim (id est Israelem), puerum deduxi, et ambulare docui per desertum*. Aut, ut Vatablus, ego sensim et pedetentim eum deduxi, ne conficeretur labore viae. Alii vertunt: *Ego deli pedagogum Ephraim (puta Moysen) qui portaret eos super brachia sua, quasi alludit ad illud Moysi: « Ut dicas militi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutritus infantulum. » Numer. xi, 12.*

Verum melius magisque præcise verit Noster, « nutritus, » id est nutritor, vel nutritrix: Hæc enim proprie significat זרעונו *zirgallai*, et addito *pro* paragogico זרעונו *zirgallai* (quod plane diversum est ab זרעונו, id est incedere fidei: hoc enim verbum est, illud nomen: deducitur enim זרעונו *regel*, id est pes. Unde Marinus in *Lexico* vertit, *pedatio*, q. d. *Itio*, vel *ambulatio mea* *vel ad Ephraim*; זרעונו *zirgallai* ergo est nutritrix, que pedes infantium format et firmat, eosque deducit, docet et assuefacit incessui. Unde Septuaginta vertunt, *αμαρτωλοσ*, id est *colligavi pedes*, scilicet fasciis infantilibus, quod etiam est nutritium, aut Theophylactus. Jam sensus est is quem dat S. Hieronymus: « Narrat, ait, Deus quo Israel amore dilexerat, secundum illud *Deuter. I, 31*: Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via per quam ambulasti, donec veniretis ad locum istum. Et in alio loco *Deut. xxxii, 11*: Expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis. Et *Psalm. lxxix, 2*: Qui deducis velut ovem Joseph. Ego, ait, qui pater eram, nutritus factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne laderetur in solitudine, et ne vel vestra, vel tenebris tereretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna, ut quos protegeram, meo illustrarem et sanarem lumine: cumque peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dedi eis locum penitentiae, et ignoraverunt quod errarent eos, ut vulcus idololatriæ quadrangia annorum spatio deducerem, et pristina redderem sanitati. » Quod ergo subdit: « Et nescierunt, » idem est ac si dicat: Et tamen post tot beneficia, quibus quasi nutritrix eos educavi, ipsi hæc officia providentiae et maternelæ curæ meæ erga se non agnovērunt, sed me spreto dixerunt vitulo: « Hi sunt dii tu-

Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti, » *Exod. cap. xxxii, 4*.

PORTABAM EOS IN BRACHIIS MEIS. — In deserto nim per Moysen, per columnam ignis et nubis, per manna, per vestium eorumdem conservatiorem, etc., tam suaviter et benigne Deus Judeos tractavit et deduxit, ac si quasi nutritrix eos brachiis suis portasset.

4. IN FUNICULIS ADAM TRAHAM EOS, IN VINICULIS CHARITATIS. — « Adam » hic accipi potest vel ut nomen proprium protoplasti, vel ut commune, significans hominem. Si ut proprium, sensus erit quem dat S. Hieronymus, q. d. Sicut ex amore Adamum natura simul ac gratia, et amicitia mea donavi, ita et vos posteros ejus donabo. Adam enim ex mea gratia est vester protogenes et archigenes, id est humana generationis princeps. Aut, ut noster Prado in *Ezech. cap. vi, 9*: Funiculi, inquit, sunt dolores: illis enim quasi funibus homo aretatur et constringitur, juxta illud *Psalm. lvi, 6*: « Dolores (hebraice חבל *chable*, id est funes) inferni circumdederunt me, preoccupaverunt me laquei mortis. » Hebræum enim *chebel* funiculum, ligamen, vinculum, indeque dolorem, quasi ligantem et vincientem significat. Sensus ergo est, q. d. Ego Israelitas per dolores et afflictiones, quos ab Adamo parente suo heredarunt, ad me traham, que sunt mei erga illos amoris pignora. Unde sequitur: « In vinculis charitatis, » id est, in vinculis quibus soleo ad me allicere charissimos filios, que sunt castigationes et flagella.

Secundo, alii passim « Adam » accipiunt ut nomen commune, vertuntque *hominis*. Ita Aquila, Syrus, Symmachus, Theodotio et Septuaginta, q. d. In funiculis, quibus solent homines ligari et trahi, nempe amore et beneficiis, traham illos ad me. Unde Chaldaeus vertit: *Sicut moris est trahi filios dilectos, trahi eos fortitudine charitatis*; Arabicus: *Attraxi eos pinguilo protractionis meæ*. Alludit ad cap. x, 11: « Ephraim vitula docta diligere trituram, » q. d. Vitulæ lascivientes, qualis est Israel, trahuntur funibus canabinis vel ferreis; at ego Ephraim, licet subinde mihi renitentem, nolo ut bestiam tractare, trahereque invitum fusc verberum et terrorum; sed ut hominem (non servum, sed filium) traham eum funiculis amoris: illis enim trahi solent homines, præsertim ingenui, et filii. Ita S. Hieronymus, Vatablus, Emmanuel, Mariana et alii. Porro S. Hieronymus per hominem specialiter accipit Patriarchas, Abraham, Isaac et Jacob: « Curavi, inquit, eos propter funiculos et vineula charitatis, quibus mihi Abraham, Isaac et Jacob astrinxeram. » Hi enim fuerunt parentes Israelis, ob quos Deus Israelæm amabat et curabat. Verum planius quilibet homines accipi possunt: omnes enim trahuntur amore.

Tertio, nonnulli funiculos Adam, id est hominis, active accipiunt, non passive, id est, non

quibus homo trahitur a Deo, sed quibus homines sancti, puta Abraham, Isaac et Jacob traxerunt Deum in sui, suæque familie et gentis amorem, ut eam diligeret, et eligeret ex omnibus gentibus in suam Ecclesiam et regnum. Verum prior sensus est magis genitivus.

Quarto, Hebræum חבל *chebel* verbi potest, *corruptio*, *vastatio*. Unde Septuaginta vertunt: *In corruptione hominum extendi eos in vinculis charitatis meæ*, q. d. Esto sint peccatis infecti et corrupti, tamen adhuc conabor eis mederi ad charitatem, sicut medicus ægro, v. g. contracto, volens mederi, extendit membra ejus contracta, alligans ea viniculis, non ut eum affligat et torquat, sed ex charitate ut sanet.

Nota primo: « Traham » potest proprie accipi ut futurum, q. d. Licet Israel me offenderit, tamen adhuc traham illum ad me. Verum melius accipias pro preterito: « traham, » id est traxi; clorus enim liquet quod Deus traxerit eos in deserto, quam quod post tempora Osee eos tracturus sit: paulo enim post eos vastavit, et tradidit Assyriis; et quia sequitur: « Declinavi ad eum, » etc., in præterito. Ita S. Hieronymus, Septuaginta, Chaldaeus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Dionysius, Arias et Sanchez. Precessit enim præteritum: « Portabam eos in brachiis meis. » Recte S. Augustinus in *Psalm. III, 6*: « In prophetia, ait, bene miscentur futura præteritis, quo utrumque significetur. »

Nota secundo: Tractus et funiculi significant copiam, æque ac suavitatem amoris, qua Deus homines ad se trahit: « Magnus enim amoris est amor. » Hoc est quod ait S. Augustinus de sua ad Deum conversione et tractu, lib. IX *Confessionum*, cap. 1: « Quam suava mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, et quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejciebas enim eas a me tu vera et summa suavitas, ejciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcor. » Idem Augustinus, *serm. 2 De verbis Apostoli*, tom. X: *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum*: « Non dixit, inquit, duxerit, sed traxerit. Ista violentia cordis fit, non carni. Quid ergo miraris? crede, et venis; ama, et traheris. Non arbitraris istam asperam molestamque violentiam; dulcis est, suavis est; ipsa suavitas te trahit. Nonne ovis trahitur, eum querentem herba monstratur? Et puti quia non corpore impellitur, sed desiderio colligatur: sic et tu venit ad Christum. Ad illum enim qui ubique est, amando venitur, non navigando. »

Nota tertio: Rufinus funiculos Adam censet esse beneficentiam, qua Deus Adamum post peccatum prosectus est, dans ei cibos illarumque, et sponte nascentes; sic vice versa funiculos Israelis esse manna, et aquam de petra, que ei sine satiatione et fessione in deserto Deo dedit, quibus quasi charitatis vinculis eum alligavit: quæ fuerunt typus Eucharistiæ. Unde

Allegorie, traxit nos Christus in funiculis Adam, cum pro nobis factus est Adam, id est homo, caro nostra, et frater noster, ut docendo, patiendo, et moriendo pro nobis, nos ad se et ad Deum traheret, ac terram Adam redimeret, transfunderet, faceretque caelestem; cumque hominum morbos, tam corporis quam anime curavit, inquit Theophylactus et Rupertus, ac præsertim cum quasi nutritus Ephraim, corpus et sanguinem suum nobis dedit in Eucharistia. Hic enim est funiculus Adam, quo nos sibi Deoque astrinxit. Est enim Christus in Eucharistia « amor amorum, » ut ait S. Bernardus, serm. *De Cena Domini*. Ita Delrio, *adagio* 936. Audi et S. Hieronymum: « In tantum dilexi, et tam demens pastor fui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portarem: ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem, et qui amator suum hominum omnium, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis. »

Symbolice, Paulus a Palatio : Funiculi Adam, ait, sunt leges veteres datæ Iudeis, et multo magis nove datæ Christianis: hæc enim ligant, id est obligant populum quasi funiculi, suntque Adam, id est hominum, non bestiarum : quia humane sunt, et recte rationi ac æquitati conformes. Eedem sunt vincula charitatis : quia finis legis est charitas, ut scilicet nos ducat ad amorem Dei et proximi. Tales et debent esse leges humane, scilicet vincula charitatis, non terminata cupiditatis : quia publicæ utilitati, non propriæ aviditati servant oportet.

Tropologice, disse hic amorem esse telum violentissimum, quod hostes expugnat, ferro immutat, et ex inimicis facit amicos. Errat hic mundi sapientia, quæ hostem odit, maleficiis et plagis vult vincere, cum is magis occidatur odium et hostilitas. Vera ratio vincendi hostem est, eum vincere amore, et vincere beneficiis. Vidit hoc Philippus Macedo, qui, ut testatur Plutarchus in ejus Vita, cum esplanem quemdam haberet, qui jugiter illi ejusque fame detrahebat, censerentque amici eum terrore et minis compescendum, Philippus, alius amicus utens, misit ad eum mangan pecunie viam, addens, si plura cuperet, se plura daturum. Hoc dono vincula est ejus lingua, victa maledicantia, ac qui primo Philippum carpebat, nunc eum laudabat, et in coelum evehebat. Mirabantur amici doni ignari tantam in calculatore mutacionem : quibus Philippus : « En, ait, in mea manu est facere, ut detractores mei sint laudatores. » Item obsessuras arcem in rupe sitam, cum sui dissuaderent, dicerentque eam esse inaccessam, ideoque inexpugnabilem, rogavit num asinus ostentus auro eo ascendere posset? assentibus viam patere asino : Ergo, inquit, accessu et expugnatio facilis est. Quare submissa ingenti auri vi arcis præfectum sibi devinxit, fecitque ut arcem sibi dederet. Nimirum « validius et facilius aureis hastis pugnatur, quam

ferreis. » Norunt hoc sapientes principes et duces. Docuerat id Philippum Apollo Pythius, dum ab eo consultus respondit :

Si telo ex auro pugnaveris, omnia vinces.

Seneca, epist. 9 ad Lucillum : « Si vis amari ama. » Et Poeta :

Ut præstem Pylden, alius mihi præstet Orestem.
Hoc non sit verbis : Marce, ut amaris, ama.

Præclare S. Chrysostomus, hom. 43 ad Popul., explicans illud Christi : *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*, ait : « Vis beneficia capere? confer beneficium alteri : vis laudari? lauda alium : vis amari? ama : vis partibus primis potiri? cede illas prius alteri. »

ET ERO EIS QUASI EXALTANS JUGUM SUPER MAXILLAS BOVUM. — « Ero, » id est eram : sicut paulo ante « traham, » id est traxi. Sequitur enim, « et declinavi » in præterito. Jam quoad sensum, Albertus explicat, *q. d.* Faciam ut maxille eorum premantur jugo Assyriorum. Unde Symmachus vertit : *Putaverunt quod imponerem jugum super maxillas eorum*. Jugum scilicet, vel hostis, vel legis mee, quam ipsi estimant durissimum esse jugum. Melius, alii contrarie exponunt, *q. d.* Exaltabo, id est auferam ab eis jugum aliarum gentium. Tertio, Septuaginta vertunt : *Ero eis quasi dans alapas homo super maxillas ejus*. Quod explicans S. Hieronymus : « Quia, inquit, non sua sponte currentant, sed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum verberavi, non puniens, sed corrigens et emendans. Judex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat : qui autem pater est, lascivientem filium palma percutit manus. » Sic et Cyrillus et Theodoretus per alapam hominis accipiunt castigationem Ierem, qua Deus quasi pater leniter castigat suos, quasi pueros : « quem enim diligit Deus, castigat. » Imo aliqui hæc accipiunt de alapa qua pater leniter tangit maxillas pueri, quasi applaudens ei poppismo blandientis, ut doceant Dei alapas non esse aliud quam plausus quosdam, et manuum collisiones, quibus æquosones, seu poppizones voce simul et manuum tractatione æquos animare solent, et indomitos cicurare, uti Deus hic cicuravit Israel. Ita Delrio, *adagio* 937. Quare minus recte Leo Castrus hæc refert ad alapam a mille datam Christo in passione, coram Gaipha pontifice : præsertim quia ipse contendit in Hebræo pro *exaltans* *עליו*, id est *jugum*, legendum esse *exaltans*, *עליו*, id est *manum*, scilicet ad dandam alapam. Quod est contra omnes codices.

Sed quæres qua ratione et qua allusione ad rem rusticanam in nostra versione dicitur : « Ero eis quasi exaltans jugum super maxillas? » Nec enim rustici exallant jugum super maxillas, sed super collum, vel cornua boum. Primo, Rufinus censet alludi ad boves qui trahunt currus : « in quibus,

inquit, iuga cum solvantur, eriguntur ; » cum enim boves et currus solvantur et abeunt, elevatur currus temo, qui pariter securo elevatur jugum. Verum solutis bobus solet et jugum eorum solvi, nec dimitti alligatum temoni. Adde hic magis ad boves arantes, vel triturantes, quam ad currum trahentes respici. Alludit enim ad id quod paulo ante dixit cap. x, 11 : « Ephraim vitula docta diligere trituram, et ego transivi super pulchritudinem colli ejus : ascendam super Ephraim, arabit Judas, » etc.

Secundo, alii censent respici ad morem rusticorum, qui ad singulos sulcos elevant jugum boum ad caput et cornua, ne eo collum nimis incalescat et gravetur. De eo enim sic præcipit Columella lib. II, cap. II : « Suleum longiorem facere quam pedum centum viginti contrarium est pecori, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum excessit. Cum ventum erit ad versuram, in priorem partem jugum propellat, et boves inibeat, ut colla eorum refrigerent, quia celeriter conflantur, nisi assidue refrigerentur; et ex eo timor, ac deinde ulcera invadunt. » Ita Figuerius. Verum hæc spectant elevationem jugi ad caput et cornua, non vero ad maxillas, quod quaerimus.

Tertio, verisimiliter Sanchez censet per jugum hic significari capistrum, quod os boum et maxillas legit et stringit, ne inter arandum germina carpani : hoc enim capistrum alligatur jugo, ne boves caput demittant, sed eo erecto incedant. Hoc enim faciendum esse docet Columella loco citato : « ut boum colla, inquit, minus labefactentur, jugumque melius aptatum cervicibus insident. » Cum enim boves ab arando vel triturando cessant, elevatur et auferitur jugum, unaque capistrum quod erat ori et maxillis alligatum; imo subinde inter arandum et triturandum agricolæ laxant elevatque capistrum a maxillis, ut boves caput demittere, et germina vel grana que triturant carpere et edere possint. Sub jugo ergo hic intellige frenum sive capistrum : hoc enim proprie tangit maxillas, et elevatur super eas, ut boves comedere possint. Unde et sequitur : « Et declinavi ad eum cibum, » *q. d.* Israel quasi traxi jugum meum peregrinans per desertum 40 annis; sed cum aliquid laboris et modestie subivi, in tam diuturno et difficili itinere, ego sic eum relevavi et refeci, sicut agricola solet laborantem bovem, a quo jugum et laborem amovet, ut suis se temporibus pabulo reficiat et restauret.

Quocirca optime Hebræa vertit Chaldaus : *Verum visum facti sunt bonus agricola, qui elevat humerum boum, et relaxat [frenum] in maxillas eorum*. Alludit enim ad vitulos vel boves arantes et triturantes; his enim comparavit Israel cap. x, 44, quibus jugum cervici, capistrum ori imponitur, ut assidue arent vel triturarent, nec ab hoc opere divertere possint os segeti vel cibo admovendo; hos agricola, si clemens et benignus sit, subinde

a jugo solvit aut laxat, ut quiescant et comedant, *q. d.* Pari modo ego cervicem Israelici jugo, maxillas capistro liberavi, dum in deserto hostium arma et jugum ab eo averti, fecique ut a libere ñneris saepe interquiesceret, « et declinavi, » id est demisi e celo manna, quo « vesceretur. » Ita S. Hieronymus. Exallatur ergo jugum super maxillas, cum ab illis attollitur et auferitur, aut, ut Vatablus, cum more rustico et collo boum auferitur, et in cornibus eorum suspenditur, ut per maxillas dependeat et delinat. Sic enim respirant boves, et refocillantur aliquantulum in mediis arandi et triturandi laboribus. Allegorice, Christus exallat et auferat a nobis jugum peccati, demonis et concupiscentiæ, dicens : « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, » *Matth.* xi, 28. Aut enim tentationes et difficultates tollit, aut sua gratia fia eas emolliit, ut hoc earum jugum non videatur maxillas stringere, neque collum arctare.

ET DECLINAVI AD EUM ET VESCERETUR. — id est. ut Symmachus et Vatablus, *declinavi ad eum cibum*: hunc enim significat hebræum *אכיל* *ochil*: quod alii vertunt, *comedere faciam*, puta tum bona terra Chanaan, tum manna, quo Israelem aluit in deserto. Ita S. Hieronymus, Chaldaeus, Baymo, Albertus, Lyranus et alii. Allegorice per manna accipit Eucharistiam, qua Christus suos alit, de qua ait S. Hieronymus : « Declinavi (ego Christus) ad eos, deserens regna caelorum, ut cum eis vesceretur assumpta forma hominis : sive dedi eis esum corporis mei ipse et cibus et conviva. »

Pro *declinavi*, hebraice est *נחל*, quod per apocopen ponitur pro *נחל* *atte futuro hiphil*, a radice *נחל* *nata*, id est declinavit. Aliqui ad accipiunt ut adverbium, significans *quiesce*, quasi dicitur : Exallavi jugum gentium, abstulique a maxillis Israel, fecique ut quiesceret a bellis in Chanaan per Josue, utque quiete ejus frugibus vesceretur. Sed hæc significatio et versio dubia est et incerta. Docti enim Hebræi censent et, cum adverbiascit, significare *abscondite, clam, tectis*, a radice *נחל* *naal*, id est *abscondit*.

5. NON REVERTENTUR IN TERRAM ÆGYPTI. — Est hic oratio pathetica, ideoque confusa, in qua multa supplenda sunt : Deus enim hic induit pathos parentis, vel nutricis zelotypi; *q. d.* Ego tanta charitate, ut beneficiis affecti et allexi ad me Israelem; sed ille cor habet algidum, et a me avertit, ad me reverti non vult, sed reverti cogitat in Ægyptum, ut ejus opem imploret contra Assyrios. Quid ergo? impune hoc feret? Non feret : septiam viam ejus spinis, factamque ut visus hic hoste obsessis in Ægyptum reverti nequeat, utique Assyrius eas ex improvise præoccupet, et in Assyriam captivum abducat, sicut « Assur ipse rex (imo tyrannus) ejus. » Unde Chaldaus vertit : *Non revertentur in terram Ægypti, sed Assur (pater Salmansar) dominabitur eis*. Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus, et Hugo. Alter Arias, *q. d.* De-

bebant ire et opem implorare, non Aegypti, nec Assyri, sed Domini Dei, ut *revertetur* non rem futuram, sed debitum et obligationem significat, *reverti* sit quod *reverti debet*: sic enim Hebraei sapiente loquuntur dicentes: *Hoc non fiet*, id est hoc fieri non debet (1).

6. COEPIT GLADIUS, — *q. d.* Jam Assyrii per cre-

(1) Hinc versus Rosenmuller suo integrit, inquit Maurer: *Non revertetur ultra*, ut nuper fecit, Ephraim in terram Aegypti ad auxilia petenda; *non Assyrius*, qui inde a temporibus Menchemi tributari fuerant, II Reg. xv, 19; sed nuper, Aegyptiorum auxiliis freti, ab eo defecerant, II Reg. xvii, 4, hic erit rex ipse solus, ut proprium regem non habeat, nec auxiliari Aegyptium. Quam eandem sententiam jam secutus est Hieronymus, qui quando dicit, *non revertetur in terram Aegypti* ostendit quod reverti capiat, sed ire non possit. Eandemque sententiam recentiore aetate post plures alios nuper fecit suam Hesselbergus. Quamquam vero, pergit Maurer, hoc si sequens interpretet, versus sensum fundunt historie convenientem, ut mirari satis non possim Dathino ad cap. xi, 4 et seqq. contemta dicentem hanc explicationem et historie contrariam; tamen eam demandam duco, et *אף לו*, vocata cum Koinelio et aliis pro *אף לו*, interrogantis sumpta (cf. *Jou.* iv, 41) locum ita existimo interpretandum: *Nonne igitur redibit*, id est, proinde redibit in terram Aegypti, patria expulsus iterum projicietur in Aegyptum, praeiurium servitium passurus, et Assyrius, is erit rex ejus, pars in Aegyptum exsules discessuri sunt, pars in Assyriam, quia *noverunt redire*, se convertere ad me. Quam interpretationem ut sequar, primum me movet membrorum parallelorum cap. vii, 11; ix, 3; xi, 11; xii, 2, natura atque indoles; deinde significatus quem cap. vii, 13, et ix, 3, sub *שׁוֹבֵי שׁוֹבֵי* vocabulo subiecti vales; denique, quod verba haec in modum intellectus antiphraze commanant cum his que supra vers. 4 dicta sunt, et dicuntur infra vers. 41. Ac primum quidem quatuor que laudavimus paria parallelorum ita comparata sunt, ut singulorum membrorum nulla appareat oppositio, sed perfecta sensus apparet. Ea ipsa (textu hebraico sufficiens Vers. Vulgat.):

Cap. vii, 11, Aegyptum invocabant;

Ad Assyrios abierunt;

xii, 1, Fodas cum Assyrii inivit,

Et oleum in Aegyptum forebat.

ix, 3, Reversus est Ephraim in Aegyptum,

Et in Assyriis pollutum comedit,

xii, 11, Avolabant quasi avis ex Aegypto,

Et post columnas de terra Assyriorum.

Igitur facile tibi persuades, versus ejus quem tractamus loci ita capienda esse, ac si scripsisset vales:

Nonne revertetur in terram Aegypti

Et Assyrius ipse erit rex ejus?

Deinde praeter illa que leguntur cap. ix, 3, etiam que cap. vii, 13, habentur verba, *ipsi in Aegyptum converterentur*, auxilium minari Israelitis, minime vero auxiliari ab Aegypto petunt respicere vidimus ad illa ipsa verba. Itaque si usus loquendi proprius aliquid ponderis habet, *שׁוֹבֵי שׁוֹבֵי* reverti, verbo hic idem quo gaudet, illis in locis tribuendum erit significatus. Denique si verba hoc modo accipimus, eorum cum vers. 1 et 11 summus erit contentus. Sic enim vocati olim ex Aegypto, vers. 1, hic dicuntur in Aegyptum redituri, sic promissis vers. 11, *revertentur ex Aegypto et Assyria*, hic respondet in eandem terram ejecto. Eundem loci sensum faciunt Mangerus et Eichornius (Maurer). Haec eundem explanationem, licet paulo longiore referre utile nobis visum est, eo quod forsam magis hujus loci genuinum sensum exponit

bras excursionses ceperunt vastare, et occidere Israelitas, nec desisterunt donec electos et capita, id est consiliarios (ut habent Hebraei) principum eorum cum tota gente consumant. Id factum esse patet ex historia lib. IV Reg. xv et sequent. (2).

7. ET POPULUS MEUS (ISRAEL) PENDENT AB REDITU MEUM (*q. d.* Israel animo pendulus sperabit et expectabit, ut ego de more rediens liberem eum ab Assyriis, qui velut recedens jam eum descrierant, sed falleret: quia enim ipse in sua contra me rebellionem et vitiorum cultu persisterit faciam, ut JUGUM (Assyriorum) IMPONATUR EIS (omnibus) SIMIL (nemine excepto), QUOD NON ATFERRETUR, — sed erit perpetuum. Ita S. Hieronymus, Albertus, Haymo, Clarus et alii.

Secundo, *q. d.* Israel pendet et haesitat an ad me converti et redire velit, necne. Ita Leo Hebraeus et Chaldaeus qui vertit: *Populus meus haesitat se convertere ad legem meam*. Accedit Arias, qui explicat, *q. d.* Israel superbus et pervicax non vult prior me de reconciliatione compellere, sed exspectat ut ego prior ei reconciliari postulem, quasi ego sim offendens et reus, ille offensus et actor.

(2) Versus posterior membrum juxta hebraicum textum sic plurimi vertunt: *Confici et vices ejus*, quod Vulgata vertit: *Consumet electos ejus* vices, inquit Lackemaker (*Observat. philol.* part. VI, Observ. III), repagula hic sunt, quae portis ab interiori parte obducuntur, ut nisi summa vis adhibeatur, aperiri nequeant. Porae olim praeter ceteris urbium partibus munitione instrui solebant valida, quod per eas facilissimum aliquo fieri ad urbem esset aditus. Hinc factum, ut *porte* in sacris literis pro tota ponatur *urbe*, et *portam* is possidet dicitur, qui ipsam tenet urbem, quia portis occupata nihil erat, quod ipsius urbis occupationi impedimento esset. Itaque *porte* tum aliis rebus, tum passis praesertim et repagulis firmis diligentissime muniabantur. Haec Propheta confectum iri, assumptumque nuntiavit, id est hostem illa convulsurum, excussurum, ferro rescissurum, vel et igne destructurum.

Alii *בָּרִיךְ בָּרִיךְ* *badan vices ejus*, nonnulli tropici de viri fortibus, seu principibus Israelis intelligentes putant et Quos equidem minime reprehendo, inquit Lackemaker, cum viri animo forti ac imperterrito apposite *vices* dici possint ac *repagula* populi, quod corpora sua, velati pessulum quandam hosti urgenti obijcientes, progressum ejus impediunt, Horatii Instar Coctetis, qui solus in ponte Tuscorum sustinuit impetum, hoc ea propter Livius (II, 10): *id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit*. Sed quia tropo tali usus Hebraeos esse nusquam aliis reperio, ac praeterea comate precedenti de obediencia agit urbium, quibus munimentum quoddam precipuum portae praestabant repagulis probe obstructis, proprium sensum praefendum duco.

Attamen simillimum tropum, inquit Maurer, habes in hoc ipso scriptore, supra cap. iv, 18, ubi *אֲרִיךְ בָּרִיךְ* *magenis arcis, clipei terra*, poetice vocantur *principes cum protegentes*. Eundem vide *Psalm.* xxvii, 10. Licet igitur ipse Maurer nihilo secius proprie accipiendum *badan* putet ea de causa, quod praecedat *בָּרִיךְ* *bearan*, in *urbes* ejus, nos cum Rosenmuller tropicam interpretationem illud existimamus commendare quod *gladio aptius homines confici et absumi quam vices dicantur*. Adde quod *capita* in secunda parte posterioris hemistichii rectius significant *consilia*, seu *constitutiores eorum*.

Huc quoque accedit R. David, quem sequuntur Pagninus et Vatablus, qui hebraicum מְשׁוּבָתִי *mesubati*, quod Noster vertit, *reditum meum*, vertunt, *aversionem*, vel *rebellionem meam*, huncque dant sensum: Israel in sua a me aversione undique pressus angustius et hostibus haesitat quid agere, quod confugere, cujus opem implorare debeat.

Nota: Pro *jugum imponetur ei* hebraice est, *ad jugum vocabunt eum*. Legit Interpres *אף לו*, id est *jugum*, etque ac Chaldaeus qui vertit: *Infirmatorem gravem incurrent simul*. Jam legunt alio puncto *אף לו*, id est *altus, excelsus*, puta Deus. Unde vertunt: *Ad Altissimum vocabunt eum*, *q. d.* Propheta vocabant Israelael ut ad Deum rediret. Septuaginta vertunt: *Deus super pretiosa ejus irascetur*.

Rursus pro *non auferetur* hebraice est, *non exaltabit*, vel *non exaltabitur*, scilicet *jugum*, id est non auferetur a maxillis Israelis, ut exposui vers. 4. Alii aliud suppositum verbi subaudiunt, scilicet Theodotion, *non exaltabit*, puta *eos Deus*; Chaldaeus, *non exaltabit*, supple *caput*, Israel depressus ab Assyriis; Vatablus, *non exaltabit*, supple *Israel Deum*, id est non laudabit, nec celebrabit Deum, quia ab eo avertit se ad idola, *q. d.* Haesitat Israel an mecum in gratiam rediturus sit; et licet Propheta eum crebro vocent, ut ad Altissimum redeat, nemo tamen est qui ad Deum redeat, eumque exaltet et colat.

8. QUOMODO DABO TE EPHRAIM, PROTEGAM TE ISRAEL. — Pro *protegam* hebraice est *אֲמַגְחֶנְךָ* *amagghen*, quod si a radice *אָמַן* *aman*, id est *tegere*, obtegere deducas, significat *obtegere, protegam*, et, ut Septuaginta ac Aquila vertunt: *Scuto circumdabo te*. Nonnulli tamen censent *amagghen* esse contrariae significationis (talia enim sunt multa Hebraeorum verba, quae aliquando unum, aliquando ejus contrarium significant); unde Theodotion vertit, *ἀποκλείω σε*, id est *rudabo te*, et *auferam a te hostes*, id est *scutum*, quod te ante protegeram, ait S. Hieronymus, et Chaldaeus, *exterminabo te*.

Secundo, *amagghen* a radice *אָמַן* *magan*, id est *tradere*, deducas, significat *tradam te*, scilicet hostibus Assyriis. Ita Symmachus, Leo Hebraeus et Pagninus. Hi sensus licet verbolentos diversi, imo contrarii, in eundem tamen sensum, quasi finem et scopum, collimant. Deus enim hic duas personas et duos affectus alternantes induit, scilicet amantis patris, qui filium peccantem punire ex amore refugit, et severi judicis, qui eum ut reum plectere destinat. Est enim in hac Dei interrogatione ingens pathos, in quo quasi luctatur amor cum dolore et ira, puta summa Dei misericordia cum ejusdem justitia et vindicta. Deus enim, ait Cyrillus hic, quasi pendulus se versat utriusque, haesitatio an protegere, an perdere debeat Israelael tam perditae et profligatae vitae, ut ostendat quam ejus misereri cupiat, si resistere velit, quamque invitatus ad ejus impenitens exitium descendat. Sensus ergo est, *q. d.* Quomodo dabo, id est quid dabo te, vel tibi fa-

ciam, o Israel? protegamne te more solito ut patet? at tua obstinata a me aversio et rebellio obstis: itaque scelera atrocita clamant in celum, et vindictam a me efflagitant. Perdamne te per Assyrios, ut Sodamam, Adamam, Seboim, urbes Pentapoleos? at quomodo id paternus meus in te affectus patietur? Cum Sodamam perdidit, tactus fui dolore cordis intrinsecus: at nunc si te filium meum perdam, magis cor meum quam tuum, dolore sauciabo. Cor enim mihi findi, convelli et dissecari (anthropopathos) videtur, si te, quem amavi ut filium, ut viscera mea, abijciam, tradam Assyriis, vastem et disperdam. Quid ergo faciam? quo me verum? vincat amor, an dolor? misericordia, an justitia? vincat amor, vincat misericordia. Ait ergo:

CONVERSUM EST IN ME COR MEUM, PARITER CONTRADATA EST FOENITUDO MEA. — Leo Hebraeus vertit: *Inversum est in me cor meum, simulque accessus suus in me pomitridines meae*, *q. d.* Dum cita mecum luctor, misericordia et pietate palerna vinor. Itaque cor meum convertito et inverto, muto sententiam, revoco decretum de excindendo prorsus Israele; ac quasi penitens conturbor intimo animi sensu, percellorque quod eum omnino perdere voluerim. Non ergo eum excindam ut Sodamam, sed castigabo ut filium; puniam, non ut perdam, sed ut emendam.

9. NON FACIAM FUREM IRE MEAE (ut eum exterminem, prout scelera ejus postulant. Denique) NON CONVERTAT UR DISPERDAM EPHRAIM. — Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Albertus, Hugo et alii. Causam subditi:

QUONIAM DEUS EGO (SUM), ET NON HOMO. — *q. d.* Non sum ego similis hominibus, qui in inferendo supplicio plerumque ex ira transiunt metas justitiae: Deus sum, qui in puniendo non solum metas justitiae equare non soleo, sed citra illas me contineo, ait Antonius Fernandes, *visione* XXIX, sect. III. Nimium homo furore ejusdem naturae moderari nescit, ego scio; homo in vindictam se effundit; ego vindictam misericordia tempero, imo supero, in me enim misericordia superexaltat iudicio: quantum ergo Deus homini, celum terrae eminet, tantum magnifica et divina clementia mea eminet justitiae et vindictae, quae tam facile absorbet, quam mare sorbet guttam aquae. Ita S. Cyrillus, Theodoretus et alii.

Aliter Chaldaeus et R. David, *q. d.* Homo offensus revocat promissa; at ego, licet offensus ab Israele, promissa tamen, quae Abraham, Isaac et Jacob patribus ejus feci, servabo et opere praestabo.

Omnis ergo haec in bonum accipiant; unus Arias hoc in malum accipit, *q. d.* Fixum maneat decretum meum de excindendo Israele: *q. d.* quia Deus ego sum, non homo, *q. d.* quia sum Deus immutabilis, non homo, qui facile flectitur mutataque sententiam. Verum *perperam*: cetera eni-

dere : illi ergo imputanda est prima mei reprobatio, omnesque ejus effectus, non mihi. Quis enim ego sum, qui resistam Deo, ejusque providentia seriem frustrer et evertam ?

Adde, reprobare, punire, damnare sunt actus iustitia vindicative; ergo non procedunt, sed sequuntur et presupponunt peccatum, et culpam reprobandi et damnandi. Princeps enim esset injustus et tyrannus, si subditos impelleret vel incederet ad peccata eo fine, ut eos posset punire, damnare et occidere.

Tertio, Christi Filii Dei unigeniti redemptionem et œconomiam valde hi doctores extenuant, ejusque gratiam et gloriam imminuunt : nam eam ad paucos electos restringunt, atque ceteros ab ea reipsa excludunt, etiamsi nomine tenus partem ejus aliquam, aut potius apparentem aliquam umbram ad eos extendere videantur. Jam ex adverso, ex S. Scriptura et ex doctrina Patrum et Ecclesie constat, quod Christus hac de causa incarnatus sit, laboraverit, sudaverit, passus, crucifixus, et atrocissima quæque perpessus sit, ut omnes omnino homines, etiam eos qui sua culpa damnantur, redimeret, ut omnibus gratiam non tantum sufficientem, sed et copiosam ad salutem impetraret, pro eaque assidue Patrem oravit, atque ad eam omnes toto Evangelio ex animo invitavit. Hinc amare flevit super Jerusalem, dicens : « Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluiti ? » Hac de causa per totum orbem misit Apostolos, quia scilicet, ut ait Apostolus I Tim. II, 4 : « Omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. » Idcirco rursum singulis sæculis, imo singulis annis per urbes singulas, vicos et castella militat prædicatores, qui doceant et invitent omnes ad ejus gratiam et salutem : ergo neminem ab ea exclusit vel excludit, nisi nolentem venire.

Quarto, multi ex iis qui damnabuntur sunt baptizati, penitentes et justi, in quibus omne peccatum, etiam originale, plane deletum et abolitum est. Ergo Deus eos tunc odisse, reprobare, negligere aut deserere nequit; sed amat, juvat, protegit et destinat ut fiant heredes gloriæ et regni sui, ut docet S. Scriptura, et Concilium Tridentinum, quod inter cætera ait, *sessione VI, art. 11*, Deum gratia sua non deserere justum, nisi prius ab eo deseratur.

Quinto, ex hac sententia Deus videtur insidiari salutem omnium eorum qui damnantur. Nam ante omnem provisionem decrevit eos reprobare, utque hoc decretum sit infallibile et efficax, debet procurare illis passim officicula et gratias inefficaces et incongruas, ut peccent iustaque damari possint, uti recte argumentatur Gregorius in Valentia. Hoc enim involvit id quod dicunt auctores illius sententiæ, scilicet Deum ante omnem provisionem ponere reprobos in serie damnationis et damnandorum.

Quocirca viri sapientes non pauci aversantur ista dogmata, et presertim reprobationem tam negativam, quam positivam ante provisionem operum et finis vitæ cujusque, eamque cathedris et pulpitis eliminandam censent, tanquam Dei æquitati, sanctitati, bonitati et clementiæ, æque ac Christi redemptioni, meritis et charitati injuriam, quæque hominibus teporem ad bona opera, et prouitatem ad peccata ingerat, ad eaque sollicitet. Sane novi plures, qui ex illius sententiæ prædicatione et doctrina, vel in desperationem, vel in insaniam acti miseri vixerunt; aliquos etiam qui se occiderunt. Semper enim decretum Dei de sua salute vel damnatione, quasi fatum quoddam ineluctabile, idque dubium et incertum, capiti suo impendens phantasiæ suæ obijcipientes, nec illud exultare valentes, succubant tandem, ac in diffidentiam, vel amantiam prolapsi sunt. Denique hæc sententia impulit Calvinum et hereticos ad hoc, ut dicant Deum esse auctorem operum malorum, æque ac est honorum.

Itaque sentiamus, dicamus, doceamus et prædicemus quod Propheta et Apostoli prædicaverunt, scilicet Deum benignum esse in omnes, vellegue et optare ex animo omnium salutem, ideoque reprobationis cujusque causam esse peccata propria, non quæcumque, sed ea tantum in quibus quis vitam finit; Deumque neminem reprobase, nisi quem in peccatis moriturum previdit, uti docet S. Augustinus lib. *De Corrupt. et Gratia*, cap. XIII, et Prosper in *Resp. ad cap. II et III Galatorum*. Deus enim cuique hanc vitam dedit quasi stadium, in quo usque ad mortem decurrat et decertet : si rite decertarit, eum eligit, coronabit et glorificabit; si nequiter, eum reprobat et damnabit. Quamdiu ergo in hac vita sumus, in via, stadio et agone sumus, id est in statu merendi gloriam, vel demerendi gehennam : in morte erit terminus, uti vitæ, ita et meriti vel demeriti. Quocirca in cujusque arbitrio est quamdiu vivit, vel bene agere, itaque mereri et eligi ad gloriam; vel malè, itaque reprobari. Hoc est quod per Moysen *Deut. xxx, 15*, Deus Hebræis edixit : « Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum; et e contrario mortem et malum, ut diligas Dominum, etc., et vivas. » Et *Ecclesi. cap. xv, 14* : « Deus initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata et præcepta sua : si volueris mandata facere, conservabunt te. Appositit tibi aquam et ignem : ad quod volueris, porrigere manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi. » Ita fecisse Deum cum angelis et Adamo clarum est, et latentur auctores illius sententiæ; ergo et idem facit cum hominibus post lapsum : per Christum enim homines lapsos erigere, et in pristinum, imo altiore gradum restituere decrevit, et de facto restituere dignatus est, uti manifestissimum

est in iis qui baptizati et justi, imo magni sancti evaserunt, e quibus tamen postea nonnulli sua superbia, aliæque culpa perierunt, et etiamnum perent et damnantur.

Hic sensus dignus est Deo, dignus Christo, dignus Ecclesia. Sentiamus ergo cum Sapiente de Deo in bonitate, a quo, ut ait *Isaia cap. xxviii, 21*, mala indiligere vel inferre alienum est et peregrinum, proprium vero misereri et parcere. Nam, ut ait *Psalmes* : « Miserationes ejus super omnia opera ejus. » Et *Sapiens, cap. xi, 27* : « Parcis autem omnibus : quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas; » græce significantur, *διανόητα ἐπιπέφυκα*. Ipse ergo est *ἐπιπέφυκα*, et, ut ait *Apostolus, ad Tit. III, 1, ἐπιπέφυκα*, qui ex mero amore animas creavit, easque perditas Christi sui sanguine redemit, ac proinde non vult eas perire, sed salvari, ideoque singulis gratias et media ad salutem sufficientia, imo copiosa et abundantia, ex immenso hoc amore quo eas prosequitur, suppeditat; ut qui perent, non Deo, sed sua ignavia, vel malitia id tribuere debeant, uti ait hic Propheta. Vid' inter alios Gregorium de Valentia, I part. *Quest. XXIII, disp. I, puncto 3*.

Dices : Deus eligit hanc rerum seriem, in qua prævidebat hosce, puta reprobos omnes, peccaturos, ideoque damnandos : ergo voluit et intendit eos negligere, et reprobare ante omnem provisionem operum. Cur enim eos posuit in hac serie rerum, in qua infallibiliter damnandi erant, nisi quia voluit eos abijcere ? alioqui enim posuisset eos in alia serie, in qua prævidebat illos salvandos. Respondeo negando consequentiam : inde enim a pari sequeretur Deum intendisse peccata reproborum, quia ea pari modo previdit in tali serie, in qua eos posuit, certo futura ; hoc autem dicere est impium et blasphemum. Causa ergo cur eos posuerit in tali serie, non fuit illa, quod intenderet eos reprobare aut damnare ; sed quia liberum ei fuit eligere seriem quamcumque voluit, præsertim quia prævidebat Deus quod quamcumque seriem eligeret, semper aliqui eum communibus gratiæ auxiliis (noluit enim omnibus dare extraordinaria et potentissima; hoc enim quasi privilegium paucis reservavit) ex arbitrii libertate, facilitate et fragilitate deficerent et peccarent, ideoque reprobarentur et damnarentur. Quod ergo hanc seriem de facto elegerit, in qua prævidebat hosce defecturos et damnandos ; non illam, in qua prævidebat hosce in gratia perstituros et salvandos, sed alios defecturos et damnandos; hoc liberæ ejus electionis et potestatis fuit : est enim ipse summus rerum omnium Dominus. Taceo occultas alias hujus electionis causas, quas pluries in mente sua habuit et habet : has enim homini scrutari nec possibile, nec fas est ; sufficiat nobis non fuisse hanc causam, quod hos præ aliis vellet reprobare ante provisionem operum, ut jam ostendi. Nam dedit eis, æque ac aliis, communia gratiæ auxilia, cum quibus facile bene

vivere et salvari poterant et debebant (hocque volebat et intendebat Deus), sicut multi alii iisdem bene vixerunt, et salvati sunt. Tribuunt ergo sua libertati, fragilitati et negligentia, non Deo, nec Dei reprobationi, quod gratiæ Dei cooperari strenue, prout res tanta poscebat, noluerit, ideoque reprobat sint.

10. Post Dominum ambulabunt (quia Dominus) quasi leo rugiet, — suoque metu percellat cogitque omnes ut se sequantur, et post se ambulent. Id reipsa factum est primo, cum Deus in vastitate et captivitate Isaelitarum rugit et sævit quasi leo. Tunc enim multi ex iis plagis fracti, et pavore Dei percussi, ad Deum redierunt, eumque in captivitate Assyriaca coluerunt et invocaverunt, petentes veniam et liberationem. Ita S. Hieronymus, Haymo et alii.

Secundo, cum Ezechias convocavit et invitavit Isaelitas in Jerusalem ad Dei cultum, II *Paral. cap. xxx*. Rursum et postea, cum Judæi e Babylone redierunt in Judæam : tunc enim multi ex Israel, id est et decem tribubus, Judæis permixti, cum eis redierunt in Jerusalem, ibique in templo Deum coluerunt. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Chaldaeus, Albertus et Hugo.

Tertio et maxime, Christo incarnato et predicante, ac rugiente quasi leone, tum per se, tum per apostolos, multi Isaelite tam ex Samaria et Judæa, quam ex Ægypto, Assyria, omnique mundi plaga ad eum convenerunt, et quasi columbe advolarunt, quos ipse collocavit in domibus suis, puta in particularibus Ecclesiis, ubi pie sanctoque Deo servierunt, serviant et servient. Ad Christum enim avolare hic Propheta censent Hebræi, S. Hieronymus et alii passim.

Nota : Christus per se et apostolos evangelizans comparatur leoni : primo, quia ipse ut leo terrore et minis iudicii et gehennæ terruit peccatores, et reipsa in iudicio terribit damnatos intelligendo illis ignem æternum; secundo, quia uti leo quasi rex dominatur cæteris feris et animalibus, ita Christus dominatus est philosophis, sectis et erroribus, tam Gentilium quam Judæorum; tertio, quia summa auctoritate et majestate loquebatur quasi leo; quarto, quia summa et leonina fortitudine e captivitate peccati, diaboli et gehennæ veros Isaelitas eduxit.

Quia ipse rugiet, et formidabunt filii maris, — id est homines marini, v. g. insulani. Sic *Isaia cap. xxiii, 10*, Tyrus dicitur « filia maris. » quia insula; aut « filii maris, » id est Occidentis (mare enim Mediterraneum est ad occidentem Judææ; hinc mare in Scriptura significat Occidentem), hoc est occidentales populi, q. d. Remotissimi quique Isaelite, qui in Occidentem profugerant, æque ac gentes occidentales, auditio hoc leonis, id est Dei et Christi, rugitu, « formidabunt, » Hebræice *יִרְדּוּ יִרְדּוּ יִרְדּוּ* *ieherdu*, id est trepidabunt, eique se subdant. Nam, ut ait Amos cap. II, 8 : « Leo rugiet, quis non timebit ? » Significat quod ad remotis-

simos quosque Israelitas, æque ac nationes, perveniat vox, terror, potentia et dominans gratia Christi.

Alter Theodoretus; nam per *filios maris* accipit pisces, quasi dicit: Tam horridus erit Dei rugitus, ut pisces etiam fugitivi sint, et in maris imo se abditi.

Mystice, mare est sæculum hoc varium, æstuans et tempestuosum: sicut ergo maris sunt filii hujus sæculi, quos Christus rugiens percussit et convertit.

11. ET AVOLABUNT QUASI AVIS EX ÆGYPTO, ET QUASI COLUMBA DE TERRA ASSYRIORUM. — Cum scilicet ego Deus rugiam per Cyrum proclamando libertatem, ut Judæi Babylone redeant in patriam, et multo magis cum rugiam per Christum, proclamando libertatem a peccato et gehenna, tunc Israelitæ inter gentes dispersi undique ad me confluent, sicut a mari, id est ab occidente; ab Ægypto, id est a meridie; et ab Assur, id est ab aquilone et oriente, ut me ducere redeant per Esdræm in Judæam, et multo magis per Christum redeant ad Ecclesiam, quæ est prima veraque eorum patria, ubi « eos in domibus suis » et sedibus, puta in localibus Ecclesiis, « collocabo. » Ita Chaldaeus qui veritatem: *Post Dominum ambulabunt, et verbum ejus sicut leo erit qui rugit: statim enim ac rugiet congregabuntur exules ab Occidente. Sicut avis quæ aperte venit, sic venient qui in exilium acti fuerunt in terram Ægypti: et sicut columba quæ revertitur ad columbare suam, sic redibunt qui deportati sunt in terram Assur, q. d. Israelitæ, æque ac gentes, leonis, id est Dei et Christi, arguta voce terrent et exciti, ad eum ejusque fidem et sequentiam confluent.*

Nota: Per Assyrios et Ægyptios, quaslibet regiones et gentes accipit per synecdochen: hos tamen præ aliis nominat, quia eo fugerant, vel abducti erant Israelitæ tempore captivitatis, indeque quasi columbe revolant.

Quæres, rauto, quamnam sit avis Ægypti, et cur ei comparetur Israel rediens et captivitate? Respondet esse ibis, vel accipitrem; utraque enim Ægyptii erat in honore, et sacra, imo divinis honoribus colebatur. Per eam ergo significat Israelis, non tantum eorum reditum, sed et indemnitatem, ac dignitatem, honorem et reverentiam, quibus ab hostibus ipsis dimissus honorifice et gloriose in patriam sit reversurus. Ægyptii enim, ait Strabo, et terrestribus tria coluerunt, scilicet bovem, canem et fœlem: et volatilibus duo, accipitrem et ibis: ex aquatilibus duo, sepidotum piscem et oxyrynchum. Accipiter avis est rapax, ab accipiendo dicta, ideoque celerissima. Unde Æthiopes, rem cito factam significaturi, pingunt accipitrem; quod hæc aliarum ferarum omnium avis sit velocissima, ait Diodorus, lib. IV, cap. 1. Eadem a Virgilio, XI *Æneid.*, sacra vocatur, dum ita canit:

Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto,
Consequitur penam sublimem in nubem columbanam.

Porro accipiter Ægyptiis erat in honore et veneratione. Primo, quia accipiter est hieroglyphicum solis, tum ob vim prolificam quæ præditus est; est enim inter aves fecundissimus; tum quia vivacissimus est; tum quia jubar radiosque solis firmiter intuetur; tum quia oculos et visum habet acutissimum; unde Plutarchus accipitrem interpretatur Osirim et solem; Origenes eundem vocat Apollinis nuntium; tum quia trigesimo quoque die famina solat conjungi æque ac sol lunæ. Hinc et Zoroastres, teste Eusebio, dixit Deum accipitris habere caput; Deus enim est sol justitie, Malach. IV, 2. Secundo, quia cætere aves dum in sublime tendunt, non recto, sed oblique feruntur tractu: solus autem accipiter sublimpeta recto meatu volat. Tertio, quia accipiter symbolum est animi alati, ac in altum cœlumque evolantis, ac consequenter sacerdotis et sacerdotii; quod verum et legitimum solus Israel possidebat. Quarto, quia accipiter symbolum est gloriæ et victoriæ, tum quia agilitatis in volatu principatum obtinet; tum quia avis est pugnantissima et solertissima, quo fit, ut dimicans alias aves semper vincat, vincatur nunquam. Quocirca Barius, Persarum rex, qui sibi lotius orbis victorias promittebat, pallam gestabat auro distinctam, in qua accipitres tres velut rostris inter se concurrerant, inscripta hæc voce, *vincatur vincat*; id est victoriosissimus. Et Antiochus, tot victoriis illustris, accipitris cognomine vocari solebat. Hæc et plura tradit Pierius, hierogl. 21. cap. II, VI et XIX.

Ibis vero ita propria est Ægypto, ut alibi non reperitur. Ibis autem est cicconide species, excelsa, rigidis cruribus, procerò rostro. Hinc Ægyptus in obeliscis et nummis representatur per ibis, tum quia ibis alibi quam in Ægypto vivere nequit; tum quia Ægyptus habet speciem; unde et *Delton* vocatur; eandem habet ibis, tum in rostro, si illud patefaciat; tum in incessu, quo pedes ad æquales trianguli lineas deducit. Porro ibis Mercurio dicata erat, qui totius cordis et sermonationis dominus habebatur: hinc et cordis est symbolum, præsertim quia ibis mirifice cordi confert, ut asserunt medici: et quia ibis duas æque drachmas ponderat, teste Plutarcho; quod utique pondus est cordis pueri recens nati. Insuper ibis, rostro purgans alvum, docuit homines usum clysteris; hinc sanitatis et salutis est symbolum, præsertim quia, ut ait Cicero lib. I *De Natura deorum*: « Ibes maximam vim serpentum conficiunt, itaque avertunt pestem ab Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libyæ venio Africa invecas interficiunt atque consumunt: ex quo fit ut ille nec morsu vivæ nocent, nec odore mortuæ. » Unde Poeta vocat « saturam serpentes ibim. » Hinc et scribit Josephus, lib. II *Antiq.* v, Mosen copis Ægyptiorum a Pharaone prefectum, eum in Æthiopas castra moveret, quia per loca serpentibus plena profecturus erat, vim ibim ingentem papyraceis arcibus inclusisse,

hisque in serpentes immisis, ab iis illasum in Æthiopia penetrasse, eamque subjugasse. Hæc Pierius, hieroglyph. 34.

Quæres, secundo, cur « avem Assyriorum » vocat columbam, potius quam aquilam, et cur Israelem reducere comparat columbæ, non alteri avi? Respondet primo, quia volatus columbe directus est, æque ac constans. Secundo, quia apud Assyrios columbæ sacre habebantur, et nefas erat eas occidere: unde tanta ibi crevit harum volucrum copia, ut accedentium mercatorum ora pervolarent. Hæc de causa ait hic Osee: « Et avolabunt quasi avis ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum. » Hinc et Tibullus, lib. I:

Qui retetum, ut volitet cœnas intacta per urbes,
Alia Palestina culla columba Syro?

Testatur Eusebius, lib. VIII *Preparat.* v, se, cum ad Ascalonem Syriæ civitatem appulisset, miratum esse multitudinem columbarum, eamque causam rogaret, audivisse lege apud eos columbarum usum esse prohibitum. Causa fuit, quod adulatores Samiramidis, reginæ primæ Assyriorum, fixerint eam commutatam in columbam, eaque specie eam quasi deam coluerint. Quocirca Martialis, lib. XIII, de columba ita canit:

Ne vires teneras prædare dente columbas,
Tradita si Gaudia sunt tibi sacra Deæ.

Tertio, quia columba timida ad umbram etiam accipitris celeriter avolat. Nam, ut ait Poeta:

Tæretur minimo penæ stridore columba.

Ita Israelitæ timidi, data licentia a Cyro, statim et Babylone auferunt, et deinceps ad solum Babilonis et idololatrarum nomen tepidarunt, juxta vetus proverbium:

Tineo naufragus omne fretum.

Et:

Vilaret colam Phæton, si viveret.

Quarto, quia columbæ unice amant suum columbare, æque ac nidum et pullos; unde etiam alio abducuntur, mox ut libere evadunt, eo statim revolant; quocirca columbis uti solent in obsidione urbium, quasi tabellaris. Obsessi enim per eas ad amicos ultra citroque litteras transmittunt et recipiunt. Ita his usus est Brutus in obsidione Mutinensi, de quibus Poeta:

Quid vigil obsidia, quid arces
Aut valla presunt, per spalia lævæ
Euate celi nuntio?

ait Plinius, lib. X, cap. xxxvii. Ita Christiani, Ptolemaidem obsidentes, per columbam tabellariam eam miro stratagemate obtinuerunt. Cum enim per columbam Sultanus misisset litteras, quibus se brevi obsidionem soluturum significabat, Christiani eam interceptantes, contrarias fectasque, Sul-

tani nomine inscriptas litteras, per eandem in urbem miserrunt, quibus significabatur Sultannum alius districtum urbi succurrere non posse; ergo cum hoste optimis conditionibus componeret. Ita obsessi urbem Christiani dediderunt, uti narrat Egnatius, et ex eo Aldrovandus, Prolegom. in *Ornithol.*

Quin et patresfamilias, ut docet Lipsius lib. II *Satum.* cap. vi, qui in theatrum aut circum ibant, unde non tam cito dabatur reditus, columbas secum in sinu ferebant, easque emittebant cum tabellis nuntias domum quod vellet, idque probat ex Varrone, lib. *De Re rustica*, qui ait: « Columbas redire solere ad locum licet animadvertere, quod nulli in teatro e sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt, que nisi revertentur non emitterentur. » Id maxime verum in columbis Syriæ et Palestine, que etiam ad centum miliaria a columbari abducuntur, si e loco alto libere avolare sinantur, statim directe mira vel odoratis vel nature sagacitate, ad columbare suum paucis horis revolant: quibus proinde etiamnum mercatores et cives, ut merces advectas aliisque nuntient, pro tabellaris utuntur. Nam eas secum deferentes ad portus, vel ad alias urbes, inde cum litteris domum remittunt, uti mihi Rome narravit viri graves, qui in Syria vixerunt oculisque idipsum conspexerunt.

Idipsum fere narrat et confirmat R. P. Stephanus Mantegazza Ordinis S. Dominici, in suo *Hierosolymæ Itinerario*, lib. II, cap. xxxi et xxxii, ubi narrat se id vidisse Cauri in Ægypto, addiditque in toto Oriente, incolas columbis uti pro nuntiiis et veredaris, quibus carent, magno ei prelii et temporis compendio, easque ad id doceri: atque Godefridum Bullionium, qui terram sanctam ante sexcentos annos recuperavit, primusque et Christianis creatus est Hierosolymæ rex, in obsidione Hierosolymæ interceptisse columbam que a Sultano cum litteris ad obsessos mittebatur: ipsum vinctissimam columbam cum litteris misisse ad obsessos in castello Hesara.

Hic ergo columbis suis recte Israelitæ comparat propheta, q. d. Avolabitis et captivitate ad patriam, ut columbæ vestre alieni detentæ avolant ad suam columbare et nidum.

Tropologie, fidelis amet Ecclesiam, Religiosorum suum Ordinem, ut columba amat suum columbare, et si quo casu inde abducatur, mox ut potest eo revolat, ut dicit cum Job, cap. xxxi. 18: « In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies. » Et cum Psalme, *Psalme. LXXXI. 4*: « Etenim passer invenit sibi domum, et turtur nidum, sibi, ubi ponat pullos suos; » mea autem domus est templum, meus nidus altare, de quo subdit: « Altaria tua, Domine virtutum, Rex meus et Deus meus, » q. d. Altaria tua sunt ad que anhelo, uti avis ad nidum suum. De his ait Isaias, cap. lx. 8: « Qui sunt isti, qui ut nubes volant, et quasi columbæ ad fenestras suas? » vide ibi dicta.

Columba
per vocem
avis
Ægypti?
Respondet
primo
secundo.

Tertio.

Columba
tabellaria.

missimum, quo vulnera sanantur; ita martyres, seci et cœsi, virtutis suae odorem et exemplum toto orbe sparserunt, quo infirmorum animi sanantur et ad idem decus excitantur; de quibus S. Chrysostomus, homil. *De SS. Martyribus*: «Flamma, ait, illos undique obsidente, ac scintillis in ulcera proscillantibus, et quavis fera crudelius vulnera proscillantibus, perinde atque si essent adamantini, et in alienis ista corporibus fieri cernerent, ita generose, ac cum ea quæ illos decebat fortitudine, in confessionis verbis constantissime perseverabant; et in omnibus his malis durantes, simul et animi sui robur invictum, et Dei gratiam egregie præ se ferebant.» Deinde eos comparans soli: «Dum, ait, velut crocei quidam radii rivi sanguinis undique illis diffuissent, eorumque corpus multo quam cœlum sol ipse splendidius illustrarent.» S. Gregorius Nazianzenus, uti citat S. Maximus, serm. *De Patientia*, apologum narrat arboris, quæ resecta pullulat, et cum ferro certat; et tantum abest ut moriatur, ut potius morte ipsa vivat, sectione germinet, ac decerpta succrescat. Arbor hæc, ait Nazianzenus, est «vir philosophus, qui infortunitis illustratur, et molesta quæque in virtutis materiam transfundit, ipsique adversis venustatur.» Hunc florantius, *ode iv*, lib. IV, ita pingit:

Duris ad ilex tonsa bipennis,
Nigre feraci frondis in algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducti opes animamque ferro.

Ita «nimirum juvat ire periculis ad Deum.»

Scribit Plinius, lib. XXXVII, cap. IX, et Isidorus, lib. XIII, cap. XVI, alectoriam gemmam esse crystallina specie magnitudine fabæ, quæ invenitur in ventriculis gallorum gallinaceorum, eaque usum Milonem Crononatem, in certaminibus invictum fuisse. Ut hœsit, talis alectoria est animi constantia, quæ omnia hostium tela ihæsa excipit et retundit, de qua Chrysostomus apud Nicetam: «Beatus, ait, ille undique petitus, firmius stetit, et sexcenta tela clypeo excipiens deditionem non fecit: exhaustis demonis pharetram, nec eiecit, imo nec de gradu quidem tantisper motus est.» Sic est amianthus lapis, qui impositus igni ignescit, sed exemptus candidatus apparet et purior, teste Plinio lib. XXXVI, cap. XIX. Sic est salamandra, quæ in igne vivit: proinde eam pro insigni assumpsit Franciscus I Galliarum rex, subseripto hoc disticho:

Ursus atrox, æquive truces, et tortilis angus
Cesserunt flammæ jam salamandra tuæ.

Sed audi ipsos martyres et carcere scribentes et buccinantés ad S. Cyprianum, lib. V, *epist. 42*: «Quid gloriosius, quidve felicius ulli hominum poterat ex Divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices interitum confiteri Dominum Deum? quam inter sævientia secularis potestatis

varia et exquisita tormenta, etiam extorfo, et excruciato, et excarnificato corpore Christum Dei Filium, et si recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quam relicto mundo cœlum petisse? quam desertis hominibus inter angelos stare? quam impedimentis omnibus secularibus ruptis, in conspectu Dei jam se liberum sistere? quam collegam passionis cum Christo in nomine factum fuisse? quam immaculatam conscientiam de confessione nominis reportasse? quam humanis et sacrilegis legibus contra fidem non obediisse? quam veritatem publica voce contestatum fuisse? quam ipsam quæ ab omnibus martirem moriendo mortem subegisse? quam per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quam omnibus sævitie instrumentis excarnificatum et extortum, ipsis tormentis tormenta superasse? quam omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quam sanguinem suum profluentem non horruisse? quam supplicia sua post fidem amare cepisse? quam detrimentum vite suæ putare, non exisse? » O robor, o nobiles triumphi!

Quid superest? nisi ut classicum Apostoli *Hebr.* cap. XII, I, audientes, eorum virtutis æmulum, cum Juda quasi testes fideles cum Deo descendamus in arenam, ac generose pro Christo, religione et justitia decertantes, eandem, vel similem martyrii palmam consequamur: «Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus et circumstant nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusionem contempta.» Nemo se excuset, dicatque. Felicia ista martyrii tempora jam transierunt, desiderunt persecutores, transiit Nero, Decius, Diocletianus; nam hostis nulli deest: persecutor jugiter te infestat, nunc dæmon, nunc caro, nunc mundus: cum his acriter confige, hos supera, martyr eris. Si socios, si mulierculas ad obsœna te sollicitantes fortiter repudies, et cum Joseph effugas, martyr eris pudicitie: si bonorum rapinas, fraudes, injurias patienter sustineas, martyr eris patientie: si tui contemptum, depressionem, opprobria hilariter feras, martyr eris humilitatis: si Superioris jussa varia et ardua strenue capessas et adimpleas, martyr eris obedientie.

Ita B. Petrus Faber, primus S. Ignatii fundatoris nostri socius, ab eo per omnem vitam variis jussionibus mandatisque exercitus, tandem Roman revocatus, licet medici ob intensos calores iter dissuaderent, maluit obedire quam vivere: vitam ergo quam in obedientia traduxerat, in obedientia posuit, ideoque inter alios in cœlo laures hanc unam præcipuum obtinuit, quod sit hostia obedientie. Post mortem enim apparens ipse cuidam persone sanctæ, ostendit ei suam gloriam, cum letissimum sæpius diceret: «

obedientiæ nomine mortem optetivisse, ideoque miris in cœlo gaudis perfrui. Ita in ejus Vita, lib. II, cap. XXVIII, narrat Nicolaus Orlandinus, idque se accepisse ex litteris R. P. Andreae Oviedo patriarchæ Æthiopiæ asseverat.

Hoc est quod ait S. Bernardus, serm. 2 in *Festo omnium Sanctorum*: «Martyrii veri genus est paupertas voluntaria, et multo magis castitas et obedientia. «Quid mirabilius, aut quod martyrium gravius, quam inter epulas esurire, inter vestes multas et pretiosas algere, paupertate premi inter divitias, quas offert mundus, quas ostentat malignus, quas desiderat noster ille appetitus? An non merito coronabitur, qui sic certaverit mundum abiciens promittentem, irridens inimicum tentantem, et (quod gloriosius est) de semetipso triumphans, et crucifigens concupiscentiam prurientem?» Idem, serm. 4 in *Octava Paschæ*: «Memento, ait, et unicum, et quotidianum esse baptismum, similiter et martyrium. Est enim et martyrii genus, et quædam effusio sanguinis in quotidianam corporis afflictione. Est et baptismus aliquis in compunctione cordis et lacrymarum assiduitate.» Idem, serm. *De B. Virgine*, in illud Apoc. XII: «Mulier amicta sole, et in capite ejus corona stellarum duodecim, » duodecimam ejus stellam et gemmam assignat «martyrium cordis.» Ipsa enim, ut idem ait serm. 4 in *Contra Dominum*, fuit «martyr non ferro carnificis, sed acerbis dolore cordis: quam amare fiesbat, quam amare dolebat, » astans Christo crucifixo! Idem in *Sententiis*: «Martyrium sine sanguine triplex est: paucitas in ubertate, quam habuit David et Job: largitas in paupertate, quam exercuit Tobias et vidua: castitas in juventute, qua usus est Joseph in Ægypto.» Idem docet S. Augustinus, serm. 250 *De Tempore*: «Contra mortifera, inquit, blandimenta luctemur, scientes in eo etiam quotidiana martyria Christianis non deesse.» Et S. Gregorius, homil. 35 in *Evang.*: «Ferre, ait, contumelias, odientes diligere, martyrium est in occulta cogitatione.» Et S. Hieronymus in *Epitaphio S. Paulæ*, eam vocat martyrem: «Nam, inquit, non solum effusio sanguinis in martyrio reputatur, sed et devote quoque mentis servitus immaculata, quotidianum martyrium est. Illa corona de rosis et de violis textur, ista de liliis.»

Quocirca sapienter S. Pachomius (ut habet ejus Vita) cuidam monacho volenti clausus egressi ad captandum martyrium: «Frater, inquit, monachi certamen fortiter et strenue sustine, et cum vitam tuam nulli reprehensionis affinem ita gesseris, ut Christo placeas, habebis in coelis communicationem martyrii.» Vide S. Cyprianum (vel quisquis est auctor), tract. *De Duplici martyrio*, passionis sollicit, et actionis, puta sanctæ vitæ: hac enim testimonium perhibemus Deo, illumque glorificamus æque ac illa: «Fidelis, inquit, tota vita martyrium, hoc est testimonium, reddat Deo: quod adeo negligendum non est, ut, nisi ea præcesserit, martyrium, quod sanguine perhibetur, non sit martyrium. Frustra enim cervicem præberis carnifici, nisi prius occideris membra, quæ sunt super terram. Hoc est, affectus qui militat adversus spiritum, odium, invidia, superbiam, libidinem, » etc. Quisquis ergo satagit esse Judas et testis, cum Deo descendat in arenam, et persistat cum sanctis ejus fidelis. Huic enim utraque corona promissa est, et debetur dabiturque. Congruit enim ut qui cum Deo et Sanctis ejus fidelis descendit in arenam, cum eis pariter gloriosus ad palmam ascendat in cœlum.

Denique præ cæteris, Ecclesia martyribus annumerat eos qui, morbo laborantibus ministrantes ex charitate, eodem affiantur et emoriuntur. Exemplum illustre est in Martyrologio Romano, die 28 februarii, ubi sic legitur: «Alexandrie commemoratio SS. Presbyterorum, diaconorum, et aliorum plurimorum, qui tempore Valeriani Imperatoris, cum pestis sævissima grassaretur, morbo laborantibus ministrantes, libentissime mortem optetere, quos velut martyres religiosorum priorum fides venerari consuevit.» Ubi Baronius ex Eusebio, lib. VII *Histor.* cap. XVI et seq., citat S. Dionysium Alexandrinum Episcopum, *epist. ad Hieracem*, de eisdem sic loquentem: «Ex Patribus qui virtute erant præstantissimi, in hunc modum mortem optetierunt, quorum nonnulli erant presbyteri, alii diaconi, quidam et populo, virtutis ergo multum laudati: adeo ut istud mortis genus, quod propter incredibilem pietatem et robustam fidem suscipiebatur, nihil a martyrii splendore abesse videretur.»

Martyrium ad obedientiam, constantiam, modestiam, castitatem, etc.